

MATERIÁLNÍ PAST: Geneze sociálního napětí v lokalitě Litvínov–Janov ve vztahu k privatizaci bytového fondu

Michal Tošner, Zuzana Poláková, Nikola Indrová, Matěj Novák, Viktor Rumpík, Klára Židlická

Katedra antropologických a historických věd, FF ZČU v Plzni, michal.tosner@post.cz

A MATERIAL TRAP:

The genesis of social tense in relation to the privatisation of housing in Janov – Litvínov locality

Abstract—This article is based on the anthropological fieldwork research in the Litvínov–Janov neighborhood (located in northwest of the Czech Republic), which was conducted by the students of the Department of Anthropological and Historical Sciences (University of West Bohemia). In theoretical perspective of multi-sited ethnography this article interprets the situation of the „ethnic conflict“ among non-Gypsy and Gypsy inhabitants of the neighborhood in 2008. This approach highlights the multi-local genesis of the social situation and conflict in relation to the economical and political transition in the field of housing policy and realty ownership, together with processes of gentrification and segregation in the Czech Republic. Our anthropological research avoids ethnical definitions of situation and discourses of social exclusion. Instead it focuses on economic, political and social genesis in concrete details. The main conclusion is, that this situation is primarily socially and economically determined and ex post ethnically interpreted by the extreme nationalistic movements and consequently accepted as such by inhabitants of Litvínov and by a significant number of ethnic Czechs – not surprisingly in agreement with essentialistic picture of the Gypsies.

Key Words—multi-sited ethnography, gentrification, segregation, social and housing policy, realty ownership, Gypsies, nationalistic riot, migration trajectories

PŘEDCHOZÍ VÝZKUMY V LOKALITĚ A VLASTNÍ VÝZKUMNÝ ZÁMĚR

LITVÍNOVSKÁ lokalita Janov vstoupila do širšího povědomí veřejnosti díky medializaci etnicky motivovaných nepokojů v listopadu roku 2008. Nepokoje spojené s *Dělnickou stranou* a pochodem radikálů z tzv. *Národního odporu* byly charakterizovány jako národnostně-etnický problém. Veřejná média referovala spíše v diskursu sociální exkluze a integrace. Lokální média produkovaná radnicí města Litvínova pak postupem času přešla od kategorie sociálně nepřizpůsobivý ke kategorii sociálního

vyločení (Vašát 2010). Město povzbuzeno přísliby sociálních grantů z evropských fondů usilovalo o zařazení Janova na seznam sociálně vyloučených lokalit vytvářeným *Agenturou pro sociální začleňování*. Tohoto cíle městské zastupitelstvo dosáhlo a lokalita byla v lednu 2009, v době vedení Džamilou Stehlíkovou, oficiálně klasifikována jako sociálně vyloučená.

V roce 2008 si Litvínovská radnice nechala vypracovat *Integrovaný plán rozvoje sídliště Janov – návrh pro Radu města* (dále jen IPRSJ), který je cenným zdrojem dat (Integrovaný plán 2008). Tento výzkum je zaměřen na rozvojové cíle. Zkoumá především technické a demografické aspekty, na jejichž základě jsou formulovány potřeby lokality. Etnický či sociální problém je ponechán na okraji zprávy.

Po eskalaci nepokojů v listopadu 2008 se lokalitou začala zabývat *Agentura*. Ta iniciovala výzkum ve spolupráci s nevládní organizací *Člověk v Tísni* a *Socioklubem*. Výzkumná zpráva pak byla počátkem roku (leden 2009) uveřejněna pod názvem *Sociální past* (2009). Autoři zprávy k postižení sociální situace použili konceptu sociálního vyloučení, který je také v současnosti uplatňován v rámci sociálních politik na území ČR. Ve svém přístupu jasně upřednostnili sociální diskurs před diskursem etnickým.

Přítomný antropologický výzkum sociálního napětí se pokouší uplatnit jiný typ diskursu, který nepojímá situaci v lokalitě jako výhradně etnickou, ani se neztotožňuje s administrativním diskursem sociálního vyloučení. Kombinací antropologických modelů usiluje o postižení dílčích jevů a determinant sociální situace. Na základě výzkumu řadíme mezi hlavní faktory formující lokalitu především majetkové vztahy v oblasti nemovitostí v kombinaci s celkovým ekonomickým vývojem města a kraje.

KONCEPTUÁLNÍ VÝCHODISKA A METODY

Janov je v přítomném modelu multi-lokální etnografie pojímán jako lokalita utvořená ve vztahu k mnoha jiným lokalitám. Především obracíme pozornost na formování lokality z hlediska jejích vztahů k ostatním lokalitám. Dále se metodicky zaměříme na materiálně sociální

podmínky a v našem výzkumu sledujeme aktérské reprezentace a praktiky diskursivní. Žádná z reprezentací, ani tato, přitom není posledním objektivním popisem stavu věcí. Přítomný text konstruuje obraz na základě antropologického diskursu. Z antropologického hlediska se situace v Janově nezdá tak unikátní, srovnáme-li ji s mnoha podobnými údaji z obdobných situací jinde (Baršová 2002).

Na vyznačeném poli jsme zaznamenali několik principů seskupování podle různých kritérií. V heterogenním prostředí sídliště je příliš ukvapené předpokládat jasné hranice. Zprvu atomizované sídliště ukáže různé druhy seskupování a přeskupování. Duální pohled na obyvatele sídliště jako na dvě etnika či dvě komunity je pohled velmi omezený. Omezující je také chápat lokalitu jako danou jejími hranicemi a zjednodušit otázku na „problém soužití“. Na komplexní vztahy, které utvářejí lokalitu, je užitečné dívat se skrze různé formy sdružování. Ve vztahu k bydlení a vlastnictví bytů můžeme stanovit několik diferencí, především mezi vlastníky a nájemníky, či dané mírou příslušnosti k regionu a lokalitě (starousedlíci x přistěhovalci) či vztahem k původní lokalitě (např. Kopistští). V praktickém životě se počítají praktické ohledy jako např. členství v družstvu. V experimentálním modelu jsme se proto zaměřili na problém nemovitostí a jejich vlastnictví, podle nichž bylo možné vysledovat možné kategorie a principy sdružování. Položili jsme si otázku, zda se v lokalitě odehrává etnický konflikt, sociální vyloučení nebo zda se, vzhledem k ekonomickému vývoji regionu a proměně vlastnických vztahů v oblasti bytové politiky, jedná o materiální past.

V našem pojetí neužíváme etnicitu aktérů jako východisko, ale jako faktor diferenciace v lokalitě, již provádějí samotní aktéři. Z této pozice můžeme říci, že v posledních letech nespokojenost našla vyjádření v konfliktu etnických zájmů, a to navzdory mnohdy odlišné a svou povahou ne-etnické strukturaci obyvatel sídliště. Pokud ovšem etnickou optiku ponecháme stranou, je možné analyzovat různé zúčastněné aktéry, kteří přispívají k utváření současného sociálního prostředí. Kromě etnického rozlišení aktérů i přítomné výzkumy zmiňují odlišnou diferenciaci mezi starousedlíky a nově příchozími. Hranice mezi starousedlíky a „přivandrovalci“ je však pohyblivá a sémanticky neostrá. Ovšem je třeba opakovaně zdůraznit, že na základě empirického pozorování se aktéři v mnoha ohledech nedělí primárně na „bílé“ a „černé“, i když tento faktor je permanentně vnímán. Etnická definice prosazována radikálními nacionalistickými skupinami na sklonku roku 2008 převládla, a skrze ni se projevila obecná nespokojenost. Převážná část obyvatel se dle našich zjištění neztotožňuje s extrémně nacionalistickým přístupem tzv. radikálů hlásících se k *Národnímu odporu*. Různé segmenty obyvatel, znepokojených postupnou devalvací směnné hodnoty vlastněných nemovitostí však pozitivně hodnotí účinek pochodu radikálů čtvrtí především proto, že tento akt upozornil na situaci v Janově a nastolil ji jako politické téma.

Lokální správní diskurs, přehodnotil etnickou defi-

nici, či trestně právní diskurs a nahradil jej konceptem sociálního vyloučení, následujíc tak sociální politiku Evropské unie. Pojímání lokality jako sociálně vyloučené je v našem výzkumu samo předmětem pozorování a analýzy. Sídlíště Janov se díky redefinici stalo součástí sociálního programu EU dotovaného z prostředků ESF.

V tomto výzkumu vycházíme z pozic sociálního konstruktivismu, v jehož pojetí je lokalita chápána jako produkt ekonomického, politického, sociálního a diskursivního řádu. Oficiální politický diskurs má variantu sociálně-politického diskursu. Místy se však pod nátlakem nových lexik a metafor objevuje kulturně-xenofobní názor špatně maskovaný sociálními eufemismy. V našem výzkumu přistupujeme k prostoru jako k propojenému a zároveň diferencovanému. Dříve než se zaměříme na vztahy mezi předpokládanými (etnicky definovanými) skupinami, se metodicky zaměřujeme na materiálně-sociální podmínky utváření a zvýznamňování diferencí.

Výzkum byl realizován za užití standardních kvalitativních metod sociální a kulturní antropologie (stacionárního terénního výzkumu, zúčastněného pozorování, polostrukturovaných rozhovorů, studia dokumentů) a doplněn o diskursivní analýzy. Lokalita byla zkoumána v kontextu vnějších procesů, které ji utvářejí. Z tohoto důvodu byl výzkum koncipován v multi-lokální perspektivě (Marcus 1995), tzn. že se zaměřil na zúčastněné aktéry v lokalitě a mimo ni, resp. na dráhy a procesy, které lokalitu protínají a utvářejí. Součástí výzkumu je analýza veřejné politiky, právních a ekonomických vztahů ve zkoumaném prostředí, výzkum sítí mezi aktéry a místa jejich kontaktů a interakcí. Výzkum byl strategicky situován v lokalitě Janov v Litvínově, avšak zvláštní důraz byl kladen na studium drah (politických, ekonomických, právních, migračních, mediálních a symbolických), které lokalitou procházejí a lokalitu utvářejí.

HISTORICKÁ, POLITICKÁ A EKONOMICKÁ GENEZE SOUČASNÉ SOCIÁLNÍ SITUACE V REGIONU

Ve výzkumu realizovaném *Agenturou pro sociální začleňování v romských lokalitách* byl zdůrazňován sociální rozměr a autoři situaci příznačně označili za „sociální past“. Oproti tomu náš vlastní výzkum vychází z důrazu na materiální vztahy odrážející se v sociálně prostorovém uspořádání. Proto jsme první část nazvali *materiální pastí*. Za složením populace je možné vidět širší procesy vývoje průmyslu a trhu práce v Litvínově a celém Ústeckém kraji. V tomto smyslu je třeba věnovat pozornost historickým materiálním a prostorově sociálním vztahům.

Bývalé Sudety, od konce 19. století těžební region, byly Habsburky vybaveny železniční sítí. Vesnice a města zakládaná v těchto letech na uhelné pánvi byla těžebního charakteru. Za druhé světové války, po mnichovské dohodě, byl obsazen strategický a na suroviny bohatý region, ve kterém nacisté rozvinuli válečný průmysl, sestávající se z těžby a chemické továrny na výrobu pohonných hmot pro válečné účely a zaměstnávající velké množství nucených dělníků ubytovaných v táborech. Po poválečném

odsunu Sudetských němčů se kraj vylidnil. Poptávka po pracovní síle způsobila migraci obyvatelstva, které bylo mobilizováno z rurálních oblastí Slovenska a Čech a repatriovaných Čechů z východních oblastí. Socialistický režim celou akci logisticky a materiálně plánovaně řídil. Rozvíjel průmysl a současně urbánní výstavbu bytových kapacit pro zaměstnance, kteří byli dvojího druhu: imigranti a lidé z historických zemědělských vesnic, které byly zničeny šířící se těžbou.

Obyvatelé byli přesídlováni v 70. a 80. letech do nových panelových domů, v nichž tvořili zcela nový agregát. Tento sociální agregát se tehdy sestával ze starousedlíků, obyvatel přesídlených z vesnic a nově příchozími dělníky z různých míst Slovenska, Čech a Moravy různého etnického původu, včetně malého procenta romských dělníků a jejich rodin. V Janově nově příchozí romské rodiny obývaly především byty v přízemí a vcelku se adaptovaly v moderním průmyslovém prostředí. Například jisté formace podle původu z vesnic jsou patrné mezi obyvateli janovského sídliště dodnes. V této souvislosti je zajímavé, že diference mezi starousedlíky a přistěhovalci je hlavní diferencí užívanou v lokalitě téměř všemi aktéry. Základy k ní však mohly být položeny již v první vlně osídlování sídliště. Toto dělení na starousedlíky a přistěhovalce je obecným kognitivním vzorcem v mentální mapě města.

V roce 1986 byl Janov přičleněn k Litvínovu. Stát poskytoval na sídlišti sociální byty lidem ohroženým ztrátou bydlení prostřednictvím tzv. pořadníků. Po změně režimu se urbanistický vývoj zastavil a pracovní trh se přestal rozšiřovat, kvůli limitům těžby vyhlášeným v roce 1991. Změnila se také ekonomická a organizační struktura lokálního průmyslu. Z tohoto důvodu pravděpodobně nastal zlom a ve městě začal demografický úbytek vlivem odchodů z regionu. V letech 1999–2006 klesl počet obyvatel téměř o tisíc obyvatel z 28 012 na 27 066 (ČSÚ 2009).¹

Region se ocitl na ekonomické i sociální periferii a proměnil se na místo, které neláká k životu navzdory sousedství lesnatých Krušných hor vhodných k turistice a rekreaci. Odchody ekonomicky silnějších obyvatel z lokality či regionu srážely ceny nemovitostí. Ty buď stagnovaly, nebo relativně stále klesaly. Andrea Baršová ve své studii (2002) dokumentuje, jak centralistický a státem řízený sektor bydlení v socialistickém Československu přiděloval byty rodinám s nižšími příjmy a větším počtem dětí. Byty byly přidělovány podle tzv. pořadníku. Tato praxe byla ještě zákonem prosazována v roce 1991. V rámci transformačních opatření mezi lety 1991–1993 byl tento systém opuštěn. V našem výzkumu se však ukázalo, že mnozí aktéři z nižších příjmových skupin se domnívají, že tato praxe „pořadníků“ dodnes přetrvává a očekávají vyhovění žádosti o byt podané v dřívějších letech a plně neporozuměli procesu privatizace bytů v majetku obcí odprodejem stávajícím nájemníkům.

V kontextu přechodu od socialistické ekonomiky k volnému trhu projevující se privatizací bytového fondu

v ČR „převod (bytového fondu na obce – pozn. autora) znamenal výrazné zatížení obecních rozpočtů, jedním z dostupných řešení se jevila privatizace obecních bytů. Nástrojem privatizace se staly – při (...) absenci jakýchkoli centrálně daných pravidel – obecní vyhlášky umožňující prodávat celé domy do vlastnictví právnických osob, zpravidla družstev tvořených nájemníky“ (Baršová 2002: 17) Baršová poznamenává, že na počátku 90. let „jednotlivá transformační opatření nebyla doprovázena komplexní vizí řešení bytové problematiky, která by stanovila zajištění bydlení pro všechny skupiny obyvatelstva“ v důsledku neoliberálního přístupu tehdejší vlády (Baršová 2002: 15). V sektoru bydlení Baršová zvláště zdůrazňuje, že „převod státního majetku nebyl doprovázen přijetím (resp. uložením) pravidel pro hospodaření s těmito byty“ a „nedošlo k vytvoření koncepce přístupu lidí s nižšími příjmy k bydlení“ (Baršová 2002: 15–16).

V souvislosti s privatizací bytového fondu obcí nebyl v ČR přijat žádný strategický plán. V roce 1991 byla zákonem č. 172/1991 masivně započata praxe privatizace bytů ve vlastnictví obcí bez určení jasných pravidel, což v některých městech vedlo ke snaze „zprivatizovat vše, co se dá“ (Baršová 2002: 17). Takový postup byl praktikován právě v námi zkoumaném městě Litvínov, bez rozdílu mezi vládnoucími politickými stranami.²

Město Litvínov jako dědic a nový vlastník panelových sídlišť postrádalo zdroje na investice, a proto se, v rámci výše uvedených procesů, rozhodlo dát byty k odprodeji nájemníkům. V Litvínově privatizace probíhala v roce 2005 a v následujících letech. Mnozí z nájemníků však nebyli schopni odkupu obývaného bytu nebo byli vyloučeni z privatizace z jiných důvodů (dluhy, absence nájemních smluv apod.), a tak vznikl prostor pro spekulativní investice realitních kanceláří, které v rámci volného trhu přispěly k utvoření materiální pasti v Janovské lokalitě. Nájemníci, kteří se stali novými vlastníky, zakládali právnické osoby v podobě družstev. Správcovské služby jim nabídla firma SBD Krušnohor. Krušnohor také koupil byty insolventních nájemníků (z nízkopříjmových vrstev) a stal se tak majoritním vlastníkem bytů v lokalitě a ve městě.³ Další nemovitosti nakoupili realitní spekulanti, které motivovala relativně nízká cena. Trh nemovitostí se pak neomezoval pouze na lokalitu Janova a Litvínova, naopak ji zapojil do sítě vztahů mezi lokalitami. V lokalitě Janov za těchto podmínek dochází v souvislosti s procesy *gentrifikace*, tj. k procesu přeměny městských čtvrtí a výměny obyvatelstva mezi různými lokalitami ČR.

Pokusíme se zde postupně dokázat, že vznik a vývoj lokality je přímo určován faktory, jakými jsou přesuny vlastnictví v oblasti nemovitostí, resp. bydlení. Tato oblast byla ponechána plně volnému trhu, který generoval

²Konkrétní podobu městských vyhlášek však bohužel nemůžeme doložit. Dané materiály by zasloužily právní analýzu. Domníváme se, že by z ní mohly vyplývat důležitá fakta přispívající k tvorbě současné podoby lokality Janov.

³IPRSJ (Integrovaný plán 2008) na s. 37 uvádí, že Krušnohor k prosinci 2008 v lokalitě vlastnil 1557 bytů. Nám bylo v říjnu 2009 zastupitelem Krušnohoru sděleno, že vlastní pouze několik desítek bytů.

¹Zdroj ČSÚ: [http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/litvinov_demo_casova_rada_1999_2008/\\$File/401809265.pdf](http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/litvinov_demo_casova_rada_1999_2008/$File/401809265.pdf).

postupnou devalvací nemovitostí v lokalitě Janov a následně vyprovokoval realitní spekulace. Lokalita Janov je tak tržním způsobem spojena například s pražským Smíchovem. Tato městská část, která patřila v Praze mezi stigmatizované lokality, obsahovala heterogenní sociální agregát a vyznačovala se kumulací romského obyvatelstva. Dnes ceny nemovitostí v lokalitě Smíchov stoupají, oblast se revitalizuje, a prochází tak procesem tzv. *gentrifkace*.⁴ Tamní zadlužené romské rodiny se v důsledku ekonomicko-materiálních mechanismů přesunují do jiných lokalit. Na tomto procesu vydělávají realitní kanceláře, které zadlužené domácnosti oddluží, obstarají byt ve znevýhodněné lokalitě, a navíc zaplatí domácnosti provizi (Sociální past 2009: 12). Tento mechanismus vede k přemístování sociálně a ekonomicky znevýhodněných obyvatel, a důsledkem je jejich kumulace v periferních lokalitách, vyznačujících se mimo jiné nedostatkem pracovních příležitostí. Podle našich informací, získaných z městského úřadu, byli vystěhováni také romští obyvatelé z pražského Karlína. Povodně v roce 2002 a následná obnova karlínské čtvrti se stala záminkou pro vystěhovávaní hůře situovaných obyvatel a rozběhl se zde také proces gentrifkace. *Vystěhování (displacement)* či *segregace* je doplňkem gentrifkace, neboť osidlování městských částí střední a vyšší střední třídou znamená současně odliv sociálně a ekonomicky znevýhodněných. Dochází k tomu právě v bývalých předměstích, které se staly vnitřními částmi rozšiřujících se měst. Pražský Smíchov či Karlín je právě takovým případem. Janov je v současnosti lokalitou, která je po demografickém úbytku vlivem regionální situace na trhu práce a velkým absorpčním potenciálem sídliště ideálním místem, kam se mohou rodiny, které jsou produktem procesů gentrifkace na jiných místech v ČR, odstěhovat.

Mechanismy sídelní segregace „etnických menšin“ v kontextu politické a ekonomické transformace ČR byly popsány již dříve (Baršová 2002). V citovaném článku Andrey Baršové se poukazuje na běžný fenomén koncentrace odlišných příjmových a sociálních skupin v různých čtvrtích. Baršová ukazuje, jakým způsobem se sídelní a etnická segregace prolíná, a dokládá to obdobným vývojem např. v Maďarsku a Velké Británii (Baršová 2002: 5–6). Příčiny segregace jsou zpravidla důsledkem politických opatření. Může se jednat i o cílený rozptyl etnických a sociálně hůře situovaných obyvatel nebo také o součást procesu gentrifkace. Vystěhované obyvatelstvo se pak přesouvá do jiných lokalit, které jsou příznivé k jejich socio-ekonomické situaci, a vznikají tak nové residenční segregace. Příčiny deprivace zkoumané janovské lokality tedy spočívají zcela mimo lokalitu v politických a ekonomických procesech, jejichž počátky sahají do prvních let transformace ČR v 90. letech.

⁴V mnoha případech je známo, že některé průmyslové lokality prošly časem socio-ekonomického propadu a později opět, v novém kontextu získaly na ceně. Příkladem je třeba čtvrť Pilsen v americkém Chicagu, kdy americké Čechy a Slováci vystřídali Hispánci, kteří jsou nyní vytlačováni střední třídou, budující ve čtvrti módní obchody a galerie. Tento proces je obecně označován jako gentrifkace.

SÍDLIŠTĚ JANOV (LOKALITA I.)

V úvodu bylo zmíněno, že sídliště bylo vybudováno na okraji těžebního prostoru v 70. a 80. letech 20. století, jako náhrada bydlení pro vystěhované obyvatele z těžbou zlikvidovaných vesnic a také jako ubytovací kapacity pro pracovní sílu přicházející do průmyslového regionu. Vlastní výstavbu organizoval tehdejší *Národní výbor*. Janov ani Hamr nebyly spojeny s Litvínovem. V roce 1986 byly obě obce připojeny k městu Litvínov, které se tak dostalo k novému a příjemnému sídlišti. Podle kompetentního informátora se „město údajně domnívalo, že když je sídliště nové, nemusí vynakládat jakékoliv úsilí na údržbu“. K zájmu ze strany města však nedošlo ani po zhoršení situace a následném chátrání sídliště v 90. letech. To způsobilo odsun rodin, které měly dostatek prostředků na to se přestěhovat buď do centra Litvínova, nebo do rodinných domků.⁵ Chátrání sídliště již v tomto okamžiku zapříčinilo první odchody ekonomicky lépe situovaných obyvatel, hledajících preferovaný standard v oblasti bydlení. Tyto informace se shodují s poznatky uvedenými ve zprávě *Sociální past*, kde se mimo jiné dodává, že „na přelomu tisíciletí se objevují první varování, že v Litvínově–Janově vzniká ‘druhý Chánov‘“ (Sociální past 2009: 8). Z toho vyplývá, že aktéři hodnotili budoucí vývoj a status lokality negativně. Shledání lokality jako nevyhovující pro aktéry vyššího socioekonomického postavení započalo proces postupné proměny obyvatelstva na sídlišti. Zároveň bylo z hlediska praktických ohledů aktérů vnímáno jako místo pro sociálně níže situované vrstvy obyvatel. Neplatí to však o celé lokalitě, ale pouze o několika ulicích: Albrechtická, Gluckova a Luční (dolní část). Podle zprávy *Socioklubu* docházelo k výměně obyvatel v centru a návazné stěhování obyvatel z nižších vrstev do Janova (Sociální past 2009). Zatímco centrum města procházelo gentrifkací, z Janova se stal prostor pro vysídlování. Uvolňované byty údajně přilákaly mladé rodiny, ale také vyvolaly řadu realitních machinací a sestěhování „nepohodlných“ nájemníků z původních lokalit do Janova.

JANOV: REALITNÍ REALIE

Družstvo Krušnohor, jako správce domů a majoritní vlastník bytů v lokalitě, bylo předmětem našeho výzkumného zájmu. Vzniklo v 60. letech spojením menších družstev. Podle jeho zastupitele se ke svému bytovému kapitálu dostalo dvěma způsoby. Prvním byla samotná výstavba panelových bytů, druhým pak privatizace bytového fondu na konci roku 2005. V rámci privatizace Krušnohor údajně koupil pouze ty byty, potažmo vchody, kde se minimálně 60 % nájemníků shodlo na budoucí správě touto firmou. Zbýlých asi 612 bytů bylo zakoupeno firmou Tellmer, která prošla mnoha změnami vlastníků a názvů, a dnes je známa pod značkou *Haines s.r.o.*

V následujícím období proběhl masivní odkup bytů do soukromého vlastnictví nájemníků. Krušnohor údajně prodal jím vlastněné byty nájemníkům a dnes vlastní

⁵Informátor je z řad managementu stavební a správcovské firmy v Litvínově.

pouze malou část fondu a specializuje se na spravování a údržbu domů.⁶ Po této fázi přichází na řadu druhý zlomový bod, kdy se množství obyvatel Janova vlastnicích byty snažilo z této lokality odejít, a tak své byty prodali jiným soukromým nebo právnickým osobám. Výsledkem je, že např. realitní subjekt *Nikola Kredit s.r.o.* v Gluckově ulici vlastní 11 bytů. Tento spekulativní vlastník využívá správy domů Krušnohoro. Svůj zisk pak generuje na krátkodobých nájemních smlouvách s nestandardně vysokým nájemným. Ovšem mezi ním a správcovskou firmou dochází k rozporům kvůli nenahlášeným nájemníkům a nesrovnalostem v účtování služeb. Kromě toho spekulativní vlastník provozuje ony krátkodobé nájemní smlouvy, posilující cirkulaci lidí v lokalitě.⁷

Minoritní vlastníci, soukromé osoby, majitelé dvou a více bytů v lokalitě, kterých je okolo deseti, jsou trnem v oku jak obyvatelům, tak Městskému úřadu. Zesílení imigrace na konci roku 2007 vedlo k sepsání protestní petice tzv. *Osadním výborem*,⁸ která byla podepsána více než dvěma a půl tisíci občanů Litvínova. Petice byla zveřejněna dne 10. 4. 2007 v tomto znění:

„My, níže podepsaní občané Janova, vyslovujeme vážné znepokojení nad situací janovského sídliště a prostřednictvím této petice, žádáme vedení města, aby zabránilo všemi možnými, dostupnými prostředky masovému přílivu sociálně nepřizpůsobivých občanů, kteří jsou nežádoucí a nevyhovující v jiných lokalitách. Aby účinně zabránilo všem spekulantům a realitním agenturám nadále uměle tvořit z Janova odpadiště ČR a znehodnocovat tak kvalitu života obyvatel a jejich nemovitostí. Současná situace je důsledkem špatného rozhodnutí zastupitelstva o prodeji domů v Janově. Proto by zastupitelé měli přijmout zodpovědnost za toto špatné rozhodnutí a podniknout kroky k řešení neudržitelné situace, v které se Janov ocitá a zajistit tak revitalizaci janovského sídliště.“ (Osadní výbor: 2009)

Formulace této petice je velmi pozoruhodná. Potvrzuje totiž naši hypotézu, že situace je generována přímo realitními spekulacemi, resp. procesy gentrifikace a segregace. Lokalita je zde charakterizována jako „odpadiště ČR“, čímž je znehodnocována „kvalita života obyvatel a jejich nemovitostí“. **Můžeme tedy tvrdit, že nespokojenost obyvatel vychází z ekonomických příčin, v jejichž důsledku je znehodnocováno jejich vlastnictví. Jsou si**

⁶Zde se výpověď rozchází s údaji v IPRSJ, který hovoří o vlastnictví 1750 bytů v roce 2008 (Integrovaný plán 2008).

⁷Viz Životní dráha paní B.

⁸*Osadní výbor* je poradním orgánem rady města při jednáních zastupitelstva. Je složen z několika (7–10) občanů Janova, jejichž plné znění jmen není nikde uvedeno. Jako kontaktní osoby jsou na webových stránkách OV uvedeny p. Cmorej a p. Wettermanová. P. Cmorej je kromě dalších veřejných a politických funkcí zároveň předsedou *Občanského sdružení pro rozvoj Janova a Hamru*. P. Wettermanová se významně podílí na reprezentaci janovské problematiky na internetu prostřednictvím blogu Litvínov-Janov.blog.cz, který vytváří. Svou činností, návrhy a požadavky usiluje *Osadní výbor* přispívat k efektivnímu řešení situace v Janově.

přítom vědomí toho, že příliv huře socioekonomicky situovaných obyvatel je způsoben realitními spekulacemi a procesy v jiných lokalitách ČR. Podle našich zjištění je etnické kritérium uplatňováno až zpětně, jako zjednodušující obraz sociálního napětí v lokalitě, v jehož světle jsou Romové označováni za viníka, kvůli svým kulturním, ba i domnělým rasovým vlastnostem. Na základě našeho výzkumu a analýzy dat můžeme konstatovat, že se jedná o strukturální procesy v rámci celé ČR. Gentrifikace některých oblastí ve městě a – potažmo v ČR – ústí v segregaci vystěhovaných obyvatel na sídliště Janov, které vzhledem k úpadku pracovního trhu leží na ekonomické periferii. Z hlediska modelu *multi-sited ethnography* je tedy jednoznačně možné říci, že lokalita je utvářena ve vztahu k ostatním lokalitám v ČR. Migrační dráhy samotných přistěhovalců (tvořených v důsledku vývoje tržních vztahů zadluženými domácnostmi) jsou řízeny aktéry z oblasti trhu s realitami. Realitní spekulanti vstoupili na trh s nemovitostmi během privatizace sídliště, jako produkt převisu nabídky nad poptávkou. Jedná se však o firmy nejčastěji se sídlem v Praze a jsou zde i jména odkazující k ruským spekulativním vlastníkům. Vztahy mezi nimi, lokalitou a nájemníky neznáme v detailu.

Zástupce Krušnohoro nám potvrdil naši hypotézu o spekulativní manipulaci soukromých a právnických osob vlastnicích i několik bytů v lokalitě. Tyto firmy, či soukromníci mají často sídlo v zcela jiném městě nebo místo sídla uvádí pouze P. O. BOX. Právě tyto subjekty jsou podle něj hlavním viníkem stále se zhoršující bytové situace v Janově. Jsou to oni, kteří krátkodobě pronajímají byty problémovým nájemníkům, kteří do lokality přicházejí často zvenčí a nesou si s sebou již dluhovou zátěž. V praxi zájemcům o bydlení stačí složit pouze dva nájem a mohou se ihned nastěhovat. Po pár měsících se pod tlakem pronajímatele stěhují do jiného, ale podobného bytu, pronajímaného na stejném principu. Informant tuto strategii popisuje jako cílené „vybydlování“ bytů s následným přesunem. V jiných případech je sociálně a ekonomicky znevýhodněná rodina schopna získat cca 100 000 na byt, který si mohou koupit, ale pak již neplatí nájem a byt chátrá.

Informant vidí tuto situaci jako neudržitelnou, a proto se v rámci Krušnohoro snaží prosadit legislativní úpravy, které by tuto praxi omezovaly. Jednou z úprav je zavedení práva ostatních nájemníků vyjádřit se k nově přichozímu nájemníkovi. Faktem ovšem je, že krátkodobé nájemní vztahy jsou trnem v oku radnice, která ovšem nemá žádné nástroje jak ovlivňovat volný trh s nemovitostmi poté, co se zřekla veškerého vlastnictví. Nemůže tedy podniknout kroky, které po ní požadovali obyvatelé ve výše citované petici *Osadního výboru* (současného poradního orgánu města).

Firma Krušnohor má vlastní problémy s neplátcí služeb a nájemného. Krušnohor využívá v rámci vymáhání dluhů *instituta zvláštního příjemce*, ale až po souhlasu dlužné osoby. Tento postup prý doporučili právníci z vládní *Agentury*. V tomto směru nejsou tedy podle našich

informací efektivně využívány právní prostředky předcházející zadlužování nájemníků. Podle zástupce firmy Krušnohor se tato snaží aktivně zapojit do dění v lokalitě. Již z předešlých rozhovorů jsme byli obeznámeni, že se ředitel Krušnohoru sešel s *Osadním výborem*, kde byly projednávány výše zmíněné legislativní návrhy na zlepšení situace. Jenže, jak informant podotýká, těžko může správcovská firma zasahovat do vlastnických či majetkových poměrů v domech a bytech, které samo nevlastní nebo nespřavuje. Jedinou cestou, jak pozastavit tuto spirálu zhoršující se bytové a sociální situace v lokalitě, jsou podle něj právě legislativní úpravy, které však musí být jasně formulovány, aby nedocházelo k nesrozumitelnosti, a tím pádem k nefunkčnosti, jako je tomu u institutu náhradního příjemce. Pohledávky Krušnohoru se v roce 2009 pohybovaly přibližně ve výši 20 000 000 Kč. Dluh údajně vytvářejí zvláště romští obyvatelé, kteří jsou nově přistěhovaní a migrují skrze lokalitu. V tomto případě postupuje Krušnohor v souladu se zákonem, kdy po třech nezaplacených nájemech následuje žaloba. Nicméně dluh zůstává, protože většinou není co exektovat, a tak rodiny jednájí na této, pro ně výhodné, bázi. Jak říká informant: „*Holt v tom umí chodit, no!*“ Obdobný proces není ojedinělý a vyvolává nedůvěřivost tohoto vlastníka, která se projevuje tím, že „volné byty jsou raději ponechány neobsazené, než aby byly nabídnuty Cigánům“. Počet neobsazených bytů je však v současnosti relativně nízký a Krušnohor je nabízí pouze k odkupu.

V této souvislosti nám informant svědčil, že nechápe, jak konkurenční firmy (Haines – pozn. autora) mohou tvrdit, že mají stovky neobsazených bytů, a podotýká, že to může být schválně zavádějící údaj, který souvisí s jinou strategií pro budoucí obsazování těchto bytů. Tuto tezi nám doplnila i informantka z městského úřadu. Firma Haines s.r.o. totiž v současné době provádí odprodej bytů do soukromého vlastnictví v Litvínově za 13 500 Kč/m², což je částka několikanásobně vyšší, než byl vlastní nákup (500 Kč/m²). Je jasné, že množství nájemníků nebude mít prostředky na koupi bytu a pro tyto případy má prý tento subjekt připravené neobsazené byty v Janově. Zdá se to jako trochu překombinovaná „historika“, nicméně v této lokalitě proběhlo v posledních letech mnoho netransparentních bytových machinací, v nichž právě často figurovala firma Haines s.r.o.

Díky výše popsané privatizaci bytového fondu město delegovalo veškerou starost o sídliště Janov na SBD Krušnohor a Haines s.r.o. Ti však řeší pouze problémy s vlastními nájemníky a na revitalizaci bytů a potažmo celého sídliště se jejich činnost nevztahuje. Město dlouhou dobu problémy na sídlišti a jeho chátrání ignorovalo a prosazovalo tvrzení, že jsou to právě majitelé a správci bytů, kteří se mají starat. Nicméně po medializovaném pochodu *Dělnické strany* v listopadu 2008 už město nemohlo situaci ignorovat. Za obrat k lepšímu považuje informant ochotu města spolupracovat s Krušnohorem, protože právě město situaci zavinilo svým nezodpovědným přístupem. Město jako takové musí v rámci IPRSJ přerozdělit na revitalizaci domů a sídliště 40–60 % dotací z EU. Pro tuto

příležitost si Krušnohor připravil 9 projektů, které mají pomoci zlepšit životní úroveň nájemníků a vlastníků bytů. Projekty se týkají především renovace oken, výtahů či zateplení. Město podle IPRSJ rozhodlo investovat příjmy z evropských fondů do infrastruktury, čímž doufá zvýšit hodnotu sídliště. Veřejné investice tak zhodnotí především soukromé firmy i řadoví vlastníci a ostatní obyvatelé. Zisk města by mohl spočívat v urovnání vztahů v lokalitě. Zda tohoto cíle bude dosaženo rozvojem infrastruktury, není zaručeno. Je naopak možné, že vzhledem k nepříznivému vývoji trhu práce v regionu se sociální složení sídliště nebude výrazně měnit a investice budou mít pouze dočasný efekt.

V této souvislosti se na české politické scéně otevírá boj kolem limitů těžby z roku 1991. Od jeho prolomení je očekáváno zlepšení situace na pracovním trhu a vznik pracovních míst pro skupiny, které jsou dlouhodobě nezaměstnané. Ohroženy jsou ovšem vesnice bránící těžbě, především Horní Jiřetín. Na prolomení limitů má zájem *Mostecká uhelná společnost a.s.*, která ovlivňuje politiku na regionální i státní úrovni. Obyvatelé těchto oblastí by ovšem museli být přesídleni. Konkrétní podobu přesídlení obyvatel neznáme. Je ovšem možné, že kdyby došlo k prolomení limitů těžby, lokalita by se mohla stát na určitou dobu znovu lukrativní. Plánovaný rozvoj sídliště, zdůvodněný sociální potřebností, by mohl být předzvěstí takového vývoje. Nejhorším možným scénářem je však prohloubení sídelní segregace rozšiřováním prostorově vyloučené lokality *Ubytovna nepřizpůsobivých občanů*, kam by byli vystěhováni nejslabší obyvatelé Janovské lokality, čímž by se uvolnily kapacity na sídlišti Janov. Nevhodné řešení by to bylo především pro to, že sociálně i ekonomicky je prohlubování segregace v dlouhodobém horizontu nejnákladnějším možným řešením. Tento scénář je však v tuto chvíli naše vlastní, čistě spekulativní, predikce. Jiné politické zájmy naopak usilují o odepsání uhelných zásob v oblasti a navrhují alternativní formu rozvoje, jejíž reálnou podobu a předpokládaný dopad si nenárokujeme posuzovat. Podle našich zjištění však na trhu práce v současné době ubírá na objemu pracovních míst rozšířená praxe zaměstnávání „na černo“, která není státem u zaměstnavatelů postihována (viz Tošner *et al.* 2010b).

Po úvodním představení vztahů mezi aktéry v oblasti nemovitostí obrátíme pozornost k vnímání sídliště z hlediska jeho obyvatel. Za tímto účelem zde představujeme zhuštěný popis dvou typologicky odlišných perspektiv. První je pohled z hlediska dlouhodobé obyvatelky sídliště a druhým typem je perspektiva obyvatel migrujících do/skrze lokalitu Janov.

PROMĚNY SÍDLIŠTĚ PODLE PANÍ A., DLOUHODOBÉ OBYVATELKY

Cenné informace jsme získali při rozhovoru od jedné informantky (paní A.), která v lokalitě žije již 25 let a patří

mezi dlouhodobé obyvatelé.⁹ Byty v dané lokalitě jsou, dle jejích slov, nádherné a rozměrné. Popisuje vlastní byt, který čítá balkón, dlouhý 6 m, lodžii, atd. Obyvatelka zdůrazňuje, že prostředí sídliště je z velké části obklopeno lesem nachází se v blízkosti Janovské přehrady: „*Když někdo to sídliště pozná, řekne, že není tak špatný. Není to barák na baráku, bydlíme nahoře v ulici, je to kousek do lesa.*“

Za negativní považuje pokračující odliv obyvatel do jiných lokalit ve městě. Tvrdí, že i někteří její kolegové z práce, kteří bydlí v dané lokalitě, uvažují o prodeji bytu. Avšak např. byty 4+1 nebo 3+1 je v dnešní době (2009 – pozn. autora) problém prodat za 120 000 Kč a částky tak padají i např. na 99 000 Kč. Můžeme tedy konstatovat, že lépe situovaní obyvatelé, kteří lokalitu neopustili, zaznamenali propad ceny jimi vlastněné nemovitosti. Jejich šance lokalitu opustit se postupem času výrazně snížila. Tento fakt shledáváme jako příčinu nespokojenosti vlastníků s vývojem situace na sídlišti.

Degradace lokality se podle informantky projevuje úbytkem služeb v lokalitě. Je zde sice zdravotní středisko, ale podle jejího názoru lokalita postrádá především kulturní dům, kvalitní obchody s potravinami a jiným zbožím a dětská hřiště. Dětská hřiště jsou údajně neobstarávaná, pískoviště a hřiště se i ruší. Důvod spatřuje ve zpřísnění požadavků na údržbu těchto ploch nařízením EU.¹⁰ V souvislosti s „kulturním vyžitím“ musí obyvatelé Janova dojíždět do centra Litvínova nebo Mostu. V lokalitě je provozováno pouze neuspokojivé zařízení diskotéky. Úbytek služeb v lokalitě následoval vznik hospodských zařízení, nedostatečně zásobených prodejen potravin, sázkových míst, heren a zastávek: „*Překvapilo mě, že tu vyrostlo tolik těch hospod. Obchodů je tu minimum, pořádně nakoupit se tu nedá. Většinou se tu užívá Vietnamci, jinak klasické krámky, to tady zmizelo, ale to bych řekla, že je celkově problém Litvínova.*“

Jak můžeme vidět, příčiny nespokojenosti a napětí nejsou z objektivizujícího hlediska primárně rázu etnického, ale spíše ekonomického. Pokles cen vlastněných nemovitostí je primárně způsoben poklesem kvality bydlení v lokalitě. Následné odchody z lokality byly následovány imigrací ekonomicky slabších obyvatel, kteří shledávali Janov jako místo, kde mohou získat bydlení. V návaznosti na to se rozvinulo podnikání profitující z jednání a obživných strategií nízkopříjmových skupin v oblasti zastávek a sázkových kanceláří. V souvislosti s odlivem „starousedlíků“ hovoří naše informantka o degradaci sídliště, které podle ní majitelům bytů vadí. V této nespokojenosti s negativním vývojem sídliště také vidí příčinu schvalování akcí radikálů na podzim roku 2008:

„Degradace sídliště probíhá dlouho a dlouho se s tím nic nedělalo, že ty lidi už nevěří tomu, že

⁹ Informace poskytla vysokoškolsky vzdělaná, zaměstnaná žena středního věku s vyššími příjmy a kontakty na městskou správu a další podstatné instituce. Ve zkoumané lokalitě v družstevním bytě v Janově bydlí již 25 let.

¹⁰ Stav hřišť včetně plánovaných inovací je podrobně rozpracován v IPRSJ (Integrovaný plán 2008).

se něco změní. Proto si myslím, že tu byla i tak velká odezva v rámci DS. Lidi v tom viděli šanci, že se s tím začne něco dít.“

Tzv. radikálové, kteří neznají pozadí situace v lokalitě, definují problém – ve shodě se svou ideologií – jako národnostně-etnický. **Můžeme tedy říci, že primárně socioekonomický vývoj na sebe zpětně vzal háv etnicity, která byla přeceněna na hlavní faktor.**

Podobnou informaci nám poskytl terénní pracovník *Odboru sociálních věcí*. V minulosti relativně poklidné soužití romských i neromských rodin bylo narušeno velkým přílivem novousedlých rodin z rozmanitých lokalit. Tím se podle něho stalo sídliště oproti minulosti nově nesourodé a na řadu přišla latentní nesnášenlivost starousedlíků vůči novousedlíkům. Zároveň se zrodily jisté projevy rasistických postojů neromských rodin vůči celé romské populaci v Janově. Tyto projevy vyšly na povrch v plné síle především v souvislosti s akcemi radikálů, po nichž zesílila nevole a posílilo veřejné projevování negativních emocí vůči janovskému sídlišti a zvláště jeho romským obyvatelům.

Nacionalistické diskursy pracují s tzv. esenciací kulturně či etnicky definovaných skupin, což znamená, že příslušník skupiny je nadán nezměnitelnými vlastnostmi. Současná antropologie však poukazuje především na relační charakter identit, tzn., že v promíšeném prostředí jsou produkovány a udržovány kulturní diference, které nejsou dány povahou skupin, ale jejich vymezením vůči ostatním skupinám. Identity však nejsou dány přirozeně, stejně jako neimplikují „mentalitu“ či jiné neměnné vlastnosti jejich nositelů. Binární vidění my vs. oni je zjednodušující a obyvatelé sídliště, na základě vlastní zkušenosti s rozdíly mezi jednotlivými romskými domácnostmi, se proto s radikály většinou zcela neztotožňují, i když faktor etnicity chápou jako podstatný. Akce radikálů obyvatelé hodnotí kladně pouze proto, že negativní vývoj v lokalitě nastolila jako politické téma.

V souvislosti s privatizací městem Litvínov v dané lokalitě paní A. uvedla, že neví, jak situace probíhala v rámci celého sídliště detailně, ale některé byty měly být údajně odkoupeny po vchodech, jiné jako celé budovy. Mluví i o případech, kdy vlastníci bytů spravovali objekt mimo působnost určitého velkého bytového družstva. Ve většině takovýchto situací však rychle zjistili, že takováto správa je finančně náročná, a tak přistoupili na výhodnější nabídku stát se součástí velkého bytového družstva.

Z pohledu naší informantky A. se v posledních letech do lokality stěhuje mnoho lidí, především pak Romů, z různých míst v České republice. Namátkou uvádí Prahu a Kladno. „Romská komunita“ je podle ní již dost početná, což považuje za jeden z hlavních činitelů problémů lokality. Paní A. se však ostře vymezuje proti tvrzení, že problémové obyvatelé jsou ti, kteří se do lokality přistěhovali jako poslední. Problémy se dle jejího názoru začaly objevovat již před osmi lety a souvisí především s různým původem nově přistěhovaných, se kterým se pojí i různé návyky. Lidé mají údajně špatné zkušenosti

především v letních obdobích, kdy často dochází k rušení nočního klidu, a také jim vadí nepořádek kolem domů, které tito lidé obývají. Na druhou stranu hovoří i o případě romské rodiny, která bydlí ve stejném vchodu jako ona, a pokud chtěli slavit např. křtiny, vyvěsili na dveře vchodu oznámení, kde o tom dopředu informovali a za možné rušení nočního klidu se předem omluvili, což považovala za vhodné a správné.

Jiným z problémů, se kterým se sídliště potýká, je silná migrace vnitřní i vnější. Z hlediska dlouhodobé rezidentky paní A. konstatuje ztrátu přehledu o lidech obývajících byty v sousedství:

„Kolikrát ani nevím, kdo tam bydlí, všichni tvrdí, že tam jezdí na návštěvy. Je to o těch lidech, kteří pravidelně chodí do práce, protože tak nějak ve stejnou dobu se třeba potkáte, ale problém je v tom, že za nima chodí spousta cizích lidí a oni pořád nějak v rodině nemají klíče. Ty, si věčně hází dolů z balkónu, tak ani nevíte, jestli opravdu jdou na návštěvu nebo se tam zdržují nějak trvale.“

Mezi neromskými obyvateli v souladu s rozšířeným stereotypem převládá představa, že v domácnostech romských rodin se dlouhodobě zdržuje více lidí z příbuzenstva, než kolik je nahlášeno k pobytu. Toto podezření vyústilo v policejní šetření pobytu osob v lokalitě ohledně počtu lidí, kteří reálně obývají byty družstva, k porovnání s počtem lidí, kteří jsou přihlášení k obývání bytu na bytovém družstvu Krušnohor. Při namátkové kontrole však mělo pouze 90 lidí hlášeno trvalé bydliště mimo lokalitu Litvínov – Janov (Městský úřad 2009).

Naší informantce osobně připadá podivná zvláště praxe, kdy se do družstevních bytů stěhují nájemníci na dobu určitou a posléze dochází k nesrovnalostem ohledně družstevního podílu bytu na spotřebě a službách. V některých vchodech se obyvatelé údajně měli potýkat i s nelegálním odběrem elektřiny. V jejím vlastním vchodu řeší především problémy s nepořádkem a s neuzavíráním vchodu. Z domů se totiž ve většině případů stávají „průchoďáky“. Dalším z problémů je zabezpečení sklepních prostorů. Sama si však chválí správce jejich vchodu, který hlídá včasné placení nájemného i problémy spojené se správou objektu. K rabování sklepů atd. má podle jejích informací docházet spíše ve spodní části sídliště. Situaci si vysvětluje v souvislosti s problematikou vnitřní migrace obyvatel sídliště. V našem výzkumu jsme se v dalším kroku zaměřili na procesy a dráhy lidí a migraci v rámci Litvínova.

LOKALITA JANOV A ŽIVOTNÍ DRÁHA PANÍ B.

Informantka, paní B., v našem výzkumu reprezentuje hledisko aktérů migrujících do lokality Janov. Paní B. je důchodkyně se dvěma dospělými syny. Bydlí nyní v prvním patře panelového domu v Gluckově ulici, spravovaného bytovým podnikem Krušnohor, v bytech, které skupil a pronajímá realitní podnikatel se sídlem na Praze 2. Paní B.

se do nynějšího bytu (2+1) nastěhovala před třemi měsíci (duben–červen 2009), tedy až po nepokojích v listopadu 2008.

Zpráva o přítomnosti romských obyvatel v lokalitě do jisté míry vytvořila precedens implikující, že do lokality je možné se stěhovat i jakožto nositel romské identity. Na kognitivní i jazykové rovině mezi aktéry existuje prostorová mapa různých lokalit, do kterých se je možné jako „Rom“ v rámci regionu nastěhovat. O lokalitě Janov ve vztahu k několika vchodům vlastněným soukromníky koluje idiom, jakási „reklama“, předesílající, že „sem přijdete a za pět minut můžete bydlet“, který byl užíván paní B. a který se doslechla od „lidí z Chomutova“, kteří byli sami vypovězenými neplatiči. Janov přitahuje zájemce o bydlení právě snadností, s jakou je zde možno získat bydlení. Janov tak představuje známé potenciální místo, kam se lze nastěhovat. Tato zkušenost je sociálně předávána prostřednictvím lidového diskursu, který obsahuje lokální a urbánní geografii, resp. mapu míst, kam se lze v rámci regionu nastěhovat. Můžeme předpokládat, že tento diskurs se šíří jak po regionu, tak proniká i do vzdálených míst jako je Slovenská republika. Nepohybuje se pouze po rodinných sítích, ale je předáván i na základě komunikace ve veřejném prostoru. Tento prostorově-residenční diskurs je samostatný faktor produkující lokalitu a stimulující migraci. Paní B. se do svého bytu nastěhovala přesně tímto způsobem.

Do lokality se paní B. dostala při praktickém řešení vlastního bydlení. Do té doby žila patnáct let v domácnosti se svým manželem v obci Lom, kde byla spokojená. Manžel měl stále zaměstnání a její domácnost byla stabilní. Manžel se však rozhodl opustit paní B. kvůli jiné ženě. Po rozvodu se paní B. se svými syny nastěhovala do obce Louka, patřící mezi místa s vyšší koncentrací romských obyvatel. Zde bydlela dva roky se svou sestrou a jejím manželem v domku v bývalé dělnické kolonii. Jejich nájemní dekret byl majitelem podmíněn svépomocnou rekonstrukcí na vlastní náklady v průběhu 5 let, kterou údajně překazil špatný zdravotní stav sestřina manžela a neumožňoval to ani rozpočet domácnosti. Musela se tedy z domku odstěhovat.

Plánovala přestěhování do Litvínova, který je nejbližším větším městem. Původně se chtěla nastěhovat na sídliště „ve městě“, tedy blíže centru, spíše než na službám vzdálené Janovské sídliště. Situaci akterka nejprve řešila přes realitní kancelář *Sieber*. Finanční podmínky však byly nad její možnosti. Měla složit 18 tisíc, zaplatit akontaci a zaplatit jeden nájem dopředu. Byt v Janově s předplacením třech měsíců nájemného (27 tisíc) na dobu určitou se stal nejschůdnějším řešením. Za pronájem platí realitnímu vlastníkovu měsíčně 9 000 Kč. Avšak standardní nájemné v jiných vchodech ve vlastnictví Krušnohoru se pohybuje okolo 4 500 – 6 000 Kč za ekvivalentní byt. Dosud je realitní vlastník nenahlásil správcovské firmě Krušnohor, které za nepřihlášené nájemníky uchází zisk i vytváří nesrovnalosti v platbách za energie. V době našeho výzkumu se paní B. pokoušela o pronajmutí bytu v ulici U bílého sloupu, údajně v domě, a nikoli na ubytovně *Bílý sloup*.

Situace paní B. je dána rozvržením hmotných vztahů, jak bylo popsáno výše, neboť není vlastníkem žádného bytu. O bydliště v Lomu přišla po rozvodu a nastěhovala se ke své sestře do obce Louka, odkud sed musela dále stěhovat. Bytová situace na sídlišti Janov se protнула s potřebou bydlení rodiny paní B. Byt jí tehdy nabídl soukromý majitel, oprávněný k obchodu s realitami, který vytváří situaci krátkodobých nájemních vztahů podobných téměř hotelovým službám pro mobilní domácnosti. Svůj pobyt v Janově chápou členové domácnosti paní B. jako provizorní. Zatím do bytu nenastěhovali všechn nábytek. Zbylý nábytek, kterým disponují, mají ještě uložen v bývalém bydlišti.

Obývací pokoj byl uklizen a vybaven sedačkou, stolem, DVD přehrávačem a novým LCD televizorem. Spotřební zboží je pořízeno na splátky. Domácnost disponuje vlastnictvím určitých spotřebních věcí často díky platební neschopnosti pouze po přechodnou dobu. Avšak uvedené artikly představují ústřední výbavu mnoha přechodných domácností. Věci zde mají symbolický rozměr. Jedná se téměř o předepsaný materiální dispozitiv.

Do lokality přišla paní B. se svými dvěma syny, z nichž jeden je nyní legálně ve zkušební době u zaměstnavatele ve firmě lisující plasty a má příjem kolem 1–16 000 Kč. Pracovní smlouvu má na dobu určitou a vyhlídky na trvalý pracovní poměr nemá jisté. Příjem domácnosti se skládá z jeho platu, sociálních dávek nezaměstnaného bratra a důchodu paní B.

V lokalitě jsou noví, s nikým se zde neznají. Poznali pouze pár sousedů, s nimiž mají bezkonfliktní vztahy. Všimli si také rodiny s mnoha dětmi, které posedávaly hladové na chodbě. Paní B. si našla v domě dvě přátelské sousedky, jednu starší Romku z přízemí a jednu neromku (*gadži*) z horního patra. I když jsou ostatními identifikováni jako členové „romské komunity“, cítí se zde jako cizinci. Paní B. se večer po setmění bojí vycházet na ulici nebo obstarat nutné nákupy. Nejlépe se cítí doma. Členové domácnosti podle svých slov nezapadají mezi starousedlé romské obyvatele. Nemají v lokalitě žádné příbuzné ani významné přátelské vazby. Vůči ostatním Romům cítí jazykovou bariéru. V domácnosti užívají hovorovou češtinu mírně zbarvenou etnolektem. Romštinu neovládají a ani příliš nerozumí komunikaci romských sousedů. V praktickém ohledu není mezi nově příchozími a starousedlími Romy žádná vazba. „Cikáni“ sice pro zúčastněné strany představují jisté pomyslné etnické společenství, avšak sdílení této kategorie neimplikuje reálné společenské vazby a spolupráci.

Diference mezi jednotlivými romskými domácnostmi jsou často vyjadřovány prostřednictvím hodnotově zaměřených příběhů. Paní B. považuje svou domácnost za „jinou než ostatní“. Odvolává se na rodinnou tradici, ve které vyrostla, a která ji naučila hospodařit. Předkové paní B. totiž údajně na Slovensku vedli malé hospodářství (*gazdovali*), chovali menší počet skotu a domácích zvířat. Před odchodem do Čech v 70. letech prodali hospodářství a peníze využili na nutné výdaje na stěhování. O některých domácnostech prohlašuje, že své prostředky zbytečně

utrátí a nestarají se, co bude dál. Ona se naopak snaží mít svou situaci pod kontrolou.

Termínované nájemní vztahy však zakládají specifický způsob bydlení i způsob života. V době návštěvy nájemce hodlal přesunout paní B. do jiného zašlého bytu poté, co obývaný byt vymalovali a vybavili vlastní kuchyňskou linkou. Nájemní vztah se jevil jako nestabilní, proto paní B. kontaktovala právního poradce z o.s. *Společný život*, aby se smluvně zajistila vůči nájemci. Přesto domácnost setrvává v jistém provizoriu s vyhlídkou stěhování do Litvínova, mimo specifickou lokalitu.¹¹ Paní B. jedná pod určitým strukturálním tlakem, a zároveň hledá vlastní optimální řešení. V antropologii jsou obdobné příklady strukturou podmiňovaného záměrného jednání konceptualizovány v pojmu *agency*.

Paní B. se nastěhovala až po střetech s radikály v listopadu 2008. Ona sama by chtěla ideálně bydlet v nějaké méně stigmatizované lokalitě Litvínova, kde by se nemusela bát, že nebude čelit nebezpečí pouliční kriminality. Strach z kriminality se však nemusí rovnat reálné míře počtu obětí (*viktimizace*). Při otázce, s jakou kriminalitou se setkala, popsala situaci, kdy ji malí kluci vzali ve výtahu z nákupní tašky nějaké potraviny. V silnějším smyslu se paní B. v lokalitě s fyzickým násilím nesetkala. Zajímá se pouze o řešení vlastní bytové situace. Drží svou rodinu izolovanou a nesdílí v lokalitě skupinové zájmy ani konflikty. Její zaměstnaný syn spíše žije vyřizováním pracovních smluv a usiluje o stabilizaci svých pracovních vztahů na nestabilním pracovním trhu.

VNITŘNÍ MIGRACE V JANOVĚ: INTERNÍ FORMA SEGREGACE A GENTRIFIKACE

K vnitřní migraci se nám podařilo získat materiály z městského úřadu, který monitoruje pohyb obyvatel na základě přihlášení k pobytu. Vyvozování závěrů a teorií z těchto materiálů je pouze přibližné, jelikož dodaná čísla jsou za rok 2008, a za druhé (pro náš výzkum závažnější) se jedná pouze o registrovanou migraci. Tudíž velkou část migračních procesů v rámci Janova, potažmo v celém Litvínově, budeme nuceni spíše odhadovat podle zjištěných dat přímo z terénu, která nemáme přesněji číselně vyjádřené. Přesto stojí za pozornost také pár zajímavých zobecnění, získaných z dostupných číselně vyjádřených dat.

V Litvínově jako celku dochází ke stěhování z lukrativní lokality náměstí Míru na sídliště Janov. Podobný fakt se váže také k ulici Mostecká, ze které směřuje velké množství obyvatel do janovského sídliště. Četnost přesunů však ukazuje, že se nejedná jen o pouhou náhodu. Určující bude, zda majiteli bytů budou sami nájemníci, ale spíše se přikláníme k variantě vlastnictví bytového družstva a opět možného manipulativního vystěhování. Situaci v konkrétních domech se nám během našeho výzkumu nepodařilo zjistit.

¹¹Domácnost paní B. se ustavila jako svět lidí a věcí připravených k pohybu mezi místy, vzorec, který navrhujeme označit jako flexibilní bydlení. Paní B. jedná pod určitým tlakem, a zároveň hledá vlastní optimální řešení.

Velké, ne však překvapivé číslo v tabulce o nejvyšší imigraci, zastává *Domov důchodců*. Nestěhují se sem pouze starší lidé žijící v Janově, ale senioři z celého města.

Obecně intenzivní migrace probíhá v ulicích Gluckova a Luční, což koresponduje s námi zjištěnými daty v terénu. Ulice Gluckova je na seznamu nejproblématictějších ulic lokality a váže se k ní vysoká frekvence stěhování. Podařilo se nám zjistit, že minimálně ve dvou vchodech jsou vlastněny byty soukromníky, kteří zde provozují krátkodobé nestandardní nájemní vztahy.

Zjistili jsme, že nájem bytu 3+1 mohou činit 9 – 10 000 Kč, na měsíc, což je relativně více, než platí členové družstva. Částka přitom nezahrnuje služby a elektřinu. V praxi jsou smlouvy podepisovány na dobu určitou, většinou na 3 měsíce, a po jejím uplynutí realitní vlastníci nájemníky bez výjimky vystěhují, ačkoliv by měli zájem o prodloužení smlouvy. Právě tato praxe je stěžejním problémem cirkulace obyvatel na sídlišti. Pokud se stále budou zneužívat právně nevzdělaní jedinci realitními spekulanty nebo čistě jen majiteli toužícími po maximalizaci nájemního zisku, situace na sídlišti se bude nadále zhoršovat. Málokdo by v takové situaci měl motivaci ke „zvelebování tříměsíční ubytovny“.

Naproti tomu Luční je poměrně čerstvou migrační zónou. Do této ulice se stěhují výhradně nájemníci z Janova. Čilou migraci v Gluckově ulici doplňují i časté přesuny v ulicích Jiřetínská a Třebošická. Podstatně méně přesunů je potom v Albrechtické ulici. Tento výčet ulic obsahuje vesměs všechny bloky, které jsou obecně vnímané jako nejproblémovější. Právě v těchto blocích bude reálná migrace mnohem větší, než uvádí číselná data. Byty se zde nacházejí v nevyhovujícím stavu a obecně se celá tato mikrolokality vyznačuje hlučným a rušným denním i nočním životem. Nově příchozí obyvateli jsou však většinou přistěhovalci z okolních, ale i vzdálenějších měst, kde jsou zatíženi dluhy a Janov se pro ně tak (díky výše zmíněné praxi krátkodobých pronájmů) stává jediným přístupným místem k bydlení, avšak jen dočasným.

Celkem velký migrační proces směřuje také do ulice Kopistská, která je považována za klidnou, „slušnou“ část janovského sídliště, jež navazuje na čtvrť s rodinnými domky.

SOUVISLOST JANOVA A DALŠÍCH SEGREGOVANÝCH LOKALIT VE MĚSTĚ

Při sledování drah mezi lokalitami, které mají vazbu s janovskou lokalitou, jsme se zaměřili na předpokládaná místa, kam jsou vystěhováváni dlužné osoby po exekuci. V rámci sledování akterských drah v Litvínově jsme tedy monitorovali možné přesídlování dlužníků do *Ubytovny nepřizpůsobivých občanů* (UNO) a také jsme se zaměřili na ubytovnu Bílý sloup.

Proti všem předpokladům v těchto datech nalézáme i určité množství klientů z Ubytovny nepřizpůsobivých občanů a ubytovnu Bílý sloup, kteří odtamtud míří zpět do „normální“ bytové situace, tedy do janovských bytů. Může se samozřejmě jednat o pouhou výjimku potvrzující

pravidlo, je však možné, že předpokládaná jednosměrná dráha propadu z Janova na *Ubytovnu nepřizpůsobivých občanů* není obecně platná. *Socioklub* uvádí, že existuje těsné propojení situace v Janově se situací na ubytovně UNO, jelikož naprostá většina rodin bydlících na UNO má předchozí zkušenost s bydlením v Janově. Z informací, které jsme zjistili v průběhu výzkumu, plyne, že migrace na dráze Janov – Bílý sloup – UNO se vyskytuje pouze v několika případech.

To, co má Janov a UNO společné, je označení pojmem sociálně vyloučené lokality. V mediálním a politickém diskursu je UNO pojímána jako sociálně vyloučená lokalita stejným způsobem jako sídliště Janov a ubytovna Bílý sloup. Nelze popřít, že se ve všech lokalitách vyskytují společné prvky odkazující k sociálnímu vyloučení, jako např. nezaměstnanost či nízké vzdělání obyvatel. Podoba a míra sociálního vyloučení lidí žijících na UNO je však značně odlišná od obyvatel Janova.

Aplikace zastřešující koncepcí sociálního vyloučení v mediálně-politickém diskursu na tak odlišné případy je nejen zavádějící, ale i problematická. Mediální reprezentace Janova bude zdůrazňovat parametry sociálně vyloučené lokality, takže Janov bude zobrazován podobně jako např. UNO nebo Chánov, tam je však situace odlišná a „tříživější“. Vzniká obraz Janova, kde je problém zveličený. Užití koncepcí sociálního vyloučení zároveň umožňuje skutečný problém zastírat. Takováto reprezentace vyvolává fakt, že sociální vyloučení je chápáno jako příčina, a ne důsledek problému.

V mediální reprezentaci je koncepce sociálního vyloučení využívána v politickém diskursu. Vznikají programy a projekty, zaměřené na integraci sociálně vyloučených osob. Lidé, kteří jsou skutečně sociálně vyloučení, jsou však praktickými opatřeními politicko-ekonomických složek řídicího systému vyčleňováni. Pokud míra vyloučení některých lidí přesáhne určité meze ve více rovinách, nezbyvá jim než se přestěhovat na UNO, kde dochází k segregaci a izolaci.

UBYTOVNA NEPRIZPŮSOBIVÝCH OBČANŮ – (LOKALITA II.)

Ubytovna pro nepřizpůsobivé občany (UNO) je podle indicií nejhorším možným místem, kam se obyvatelé z Litvínova – Janova mohou dostat. Nachází v lokalitě *V dolíku*, zhruba 3 km od centra a 1,5 km od okraje Litvínova. Tato lokalita je tedy vyloučená nejen sociálně, ale také prostorově.

Komplex ubytovny je tvořen několika přízemními budovami a je obklopen lesíkem. V blízkém okolí není žádná zástavba ani větší veřejná komunikace. Spojení s infrastrukturou města zajišťuje jediná cesta, která vede od UNA k supermarketu *Lidl*. Tento supermarket je vzdálen cca 15 minut chůze a je nejbližší dostupnou službou. Ubytovna je majetkem města, spravuje ji městská policie. Hlídáním objektu jsou pověřeni civilní zaměstnanci, kteří jsou v objektu ubytovny v pracovní době přítomni a zastávají funkce vrátného a správce: vybírají nájemné, starají se o provoz ubytovny a provádí kontroly obyvatel.

V případě potřeby může správce pomocí vysílačky přivolat posily se psy.

Nájemné za dvoupokojový byt se sociálním zařízením činí 5 600 Kč měsíčně. Za každé dítě se platí 300 Kč měsíčně navíc. Byty jsou situovány v blocích mimo hlavní budovu. V hlavním bloku je nájemné nižší. Byty jsou zde jednopokojové, sociální zařízení je společné a rodiny si vaří na vařičích v pokoji nebo ve sprchách. Jedna z místností v této budově slouží jako azyl, kde se platí 30,- Kč na noc. Dlouhodobí obyvatelé zde mají nahlášen trvalý pobyt, avšak smlouva je s nimi uzavírána pouze na dobu určitou. Nájemné platí všichni. Pokud nezaplatí, jsou vystěhováni. Domácnosti podle správce často nezaplatí vodu a elektřinu, kterou principiálně platit nemusí, ale energie jsou jim odpojeny.

Sociální charakteristiky a sociální pozice jednotlivých obyvatel UNA jsou si až na výjimky velmi podobné. V Janově je vyšší míra diferenciací, která se projevuje v rovinách ekonomického, sociálního i kulturního kapitálu. Na UNU jsou oproti tomu dvě skupiny lidí. Tou první jsou výjimky, které se odlišují od ostatních. Prakticky jsou to dvě domácnosti, které mají vlastní přívod elektřiny a plynu, děti posílají do školy a jejich vzdělání považují rodiče za důležité. Druhou skupinu tvoří ti ostatní. Souhrn všech druhů kapitálu by se dal znázornit do bodu nula, protože satelit stejně mají všichni. Tyto dva faktory působí společně, a tím výrazně zvyšují míru vyloučení. Sociální a adaptační strategie těchto lidí pak proměňují celkový charakter sociálního vyloučení.

Správce nás informoval o dalším projektu, který se plánuje v budoucnosti. Ubytovna Bílý sloup, kde jsou koncentrováni lidé s vysokou mírou sociálního vyloučení, se údajně bude bourat. Současný objekt UNA by měl být rozšířen o další budovy, kde bude těmto lidem nabídnuto náhradní ubytování, které pro ně bude jedinou možností bydlení.

Charakter ubytovny hezky dokresluje i vnímání lokality ostatními obyvateli Litvínova. Přezdívá se jí *Havraní doupe*. Napětí a problémy prý ale nevznikají. „*Tady to nikomu nevaří, není to na očích, je to schované*“, dodává správce.

BÍLÝ SLOUP – (LOKALITA III.)

Ubytovna Bílý sloup se nenachází v prostorovém vyloučení jako UNO, ale v zahrádkářské oblasti blíže městskému centru. Původně byla spravována Správou domů s.r.o., později *Správa domů Litvínov* (SDL). Mezi samotnými obyvateli ubytovny i celého města Litvínov je tato organizace známá pod názvem „domovka“. Zaměstnanci domovky spravovali ubytovnu, kde i přímo bydleli. Mezi nájemníky měli jistou dávku autority, dokázali zříditi pořádek, nicméně se zároveň stali jakýmsi samovládcí celé ubytovny a z této pozice těžili jak sociální, tak zejména finanční výhody. To byl podle pana Jelínka hlavní důvod pro zrušení SDL a následné převedení Bílého sloupu pod správu města v roce 1994. Město stanovilo výši nájmu na 3 600 Kč/os.; 5 000 Kč/ 2 os., a za každou

další osobu 1 500 Kč navíc. Co se týče dalších služeb, voda a elektřina se platí paušálně, přečerpané množství doplácí město. Teprve na jaře tohoto roku byly zavedeny hodiny na elektřinu pro jednotlivé domácnosti. Obyvatelé ubytovny si neustále stěžovali na částku, kterou musí každý měsíc doplácet na energiích, nicméně po zjištění oficiálních informací o platbách je zřejmé, že vznikající dluhy nepocházejí z rozpočítávání přeplatků mezi všechny nájemníky, ale z neplacení vlastních paušálních částek za energie, popřípadě za nájem.

Ubytovna je tvořena 6 podlouhlými domy, z nichž v současné době fungují pouze dva, třetí je připraven jako rezerva pro dočasné bydlení při nenadálé události. Zbývající tři domy jsou určeny k likvidaci. Podle oficiálních míst jsou v dezolátním stavu, a navíc poptávka po bydlení na Bílém sloupu není údajně tak vysoká. Jeden z funkčních domů je považován za privilegovanější už jenom proto, že je uspořádán do jednotlivých bytů 1+1. Bydlí zde ti „slušnější a bezproblémovější“, tedy ti, co nemají dluhy, a méně početné rodiny. V praxi by se spíše mělo hovořit o nájemnících s lepšími kontakty. Bydlí zde lidé, kteří by většinou mohli dovolit bydlet „normálně“. Je tedy zřejmé, že ubytování na Bílém sloupu jim musí přinášet určité výhody.

Nájemníci tvrdili, že sehnat byt v Litvínově je téměř nemožné, že nájmy jsou příliš vysoké nebo se odvolávají na diskriminační tendence majitelů bytů. Při konkrétnějších dotazech však vyšlo najevo, že vlastní aktivitu v shánění jiného bydlení téměř nevyvíjí, což nás opět vede k myšlence panujících výhod. Otázkou zůstává jakých. Možné je, že i přes neustálé stěžování si na nezajem města vůči nájemníkům, jsou obyvatelé ubytovny pod „ochranou“ města v tom smyslu, že platí již zmíněné přečerpané energie; Odbor sociálních věcí přispívá po zhodnocení žádosti nájemníků na nábytek a jiné domácí potřeby; do ubytovny dochází pravidelně charita, která pomáhá nájemníkům s formuláři a smlouvami a často i humanitárně; i přes dluhy (pokud nepřesáhnou jistou míru) nemůže město nájemníky jen tak vystěhovat.

V druhém domě žijí „problémové“ a hodně početné rodiny či pouze matky s dětmi. Dům je členěn do jednotlivých pokojů se společnou kuchyňkou a sociálním zařízením. Je tu vyšší migrační frekvence, ať směrem do ubytovny UNO, nebo do lokality Janov. Nájemníci jsou lidé žijící v dlouhodobém začarovaném kruhu nezaměstnanosti, dluhů a lichvářských půjček. Město jim pomocí ubytovny poskytuje bydlení a částečnou ochranu od okolního světa, jak bylo vysvětleno výše.

ZÁVĚR

V závěru zopakujeme hlavní zjištění, která jsme formulovali v průběhu tohoto článku. V úvodu jsme ukázali, že region měl specifický historický a sociální vývoj daný jeho těžební povahou a historickým vývojem osídlení. V poválečné éře, pak nabytí formy sociálně heterogenního prostředí, díky řízené migraci obyvatel do průmyslových oblastí bývalých Sudet. Zkoumaná lokalita byla utvářena

v 70. a 80. letech 20. století včetně výstavby panelových domů. Převod vlastnictví domů ze státu na obec v 90. letech znamenal zátěž pro rozpočet města a vyústil v privatizaci bytového fondu města Litvínov v roce 2005.

V rámci privatizace bytového fondu v ČR chyběla zákonná regulace těchto procesů i strategie podpory sociálního bydlení. V důsledku toho privatizace bytů v Litvínově – Janově vyvolala odliv části ekonomicky a sociálně lépe situovaných obyvatel z lokality a současně migraci hůře situovaných obyvatel do lokality. Během privatizace vstoupila řada realitních subjektů na trh s byty v Janově, praktikujících krátkodobé nájemní vztahy či spekulativní transakce v souvislosti s gentrifikací v jiných lokalitách ČR. Vývoj situace byl umocněn negativním vývojem trhu práce, vyvolaným omezením těžby a úbytkem průmyslových profesí v regionu, což vyvolalo populační odliv a proměnu složení obyvatelstva. V důsledku došlo k sociálnímu propadu regionu, který se nejintenzivněji projevil v lokalitě Janov. Privatizované byty ztratily významnou část směnné hodnoty.

Vznikla tak materiální past jak pro majitele bytů, kteří by měli vůli lokalitu opustit, avšak jejich ekonomická síla k tomuto procesu se v důsledku snížila, tak materiální past pro sociálně a ekonomicky hůře situované obyvatele etiketizované nálepkou romské etnicity, kteří v lokalitě ze strukturálních příčin nacházejí jedno z mála východisek pro bytovou nouzi. Etnicky stigmatizované romské domácnosti z těchto důvodů aktivně do lokality migrují. Přesto však nevytvářejí ani nepředstavují funkčně či příbuzensky provázanou „romskou komunitu“ a je zde možno identifikovat pouze několik málo rozšířených rodin.

Napětí v lokalitě jednoznačně vycházející převážně z ekonomických příčin narůstalo a kulminovalo v listopadu 2008 etnicky zabarvenými nepokoji organizovanými extrémně nacionalistickými skupinami. Na základě našeho výzkumu však můžeme konstatovat, že primárně socioekonomický vývoj na sebe zpětně vzal háv etnicity v duchu nacionálně-etnického diskursu extrémně nacionalistických skupin. Obyvatelé sídliště a města převážně nesdílejí tuto definici a jsou si vědomi ekonomické, politické a sociální povahy problému. S extremistickým hnutím obyvatelé sympatizovali především z důvodu politického zviditelnění situace a příslibů politického řešení.

V lednu 2009 byla lokalita prohlášena oficiálně za sociálně vyloučenou a získala prostředky na sociální programy a obnovu infrastruktury sídliště. Tyto programy nemohou být v principu dostatečným řešením situace, avšak mohou být zmírněním pocitu sociálního propadu, protože procesy, které jej zapříčiňují jimi nelze ovlivnit. Současný politický diskurs sociálního vyloučení a na něm založené praxe situaci neřeší a vytváří specifickou a dlouhodobě neudržitelnou deformaci pracovního trhu. O tomto tématu bude pojednáno v navazujícím článku s názvem *Průmysl sociálního vyloučení* (Tošner et al. 2010b).

Bylo by třeba hledat systémové řešení v oblasti sociální politiky v oblasti bydlení, která by neumocňovala procesy sociálně-prostorové diferenciaci. Privatizace bytového fondu státu, prostřednictvím obcí založila pro-

blém, který zbavil stát prostředků k efektivnímu řešení obdobných problémů, a v důsledku soukromé zisky jsou generovány na účet veřejných výdajů v sociální sféře. Problém je dle našich závěrů dán strukturálně společným působením zúčastněných aktérů a nemá jednoznačného viníka. Politické, ekonomické, tržní a etnické faktory, tak jak byly v průběhu textu nastíněny, vytvářejí v komplexním propojení sociální situaci v lokalitě, kterou jsme zde metaforicky nazvali materiální pastí. Pokud bychom měli formulovat obecná doporučení, pak by bylo třeba hledat změnu uspořádání jednotlivých řádů na systémové rovině, které byly dříve poněkud neuváženě ponechány „seberegulujícím“ mechanismům.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] BARŠOVÁ, A. 2002. Problémy v bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice. In: P. Víšek: Romové ve městě. Socioklub: Praha, s. 5 – 29.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD 2009. Dostupné z [http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/litvinov_demo_casova_rada_1999_2008/\\$File/401809265.pdf](http://www.czso.cz/xu/redakce.nsf/i/litvinov_demo_casova_rada_1999_2008/$File/401809265.pdf). Vyhledáno 4. 12. 2009.
- [3] MARCUS, G. E. 1995. Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 24, s. 95–117.
- [4] INTEGROVANÝ PLÁN 2008. Dostupné z http://www.mulitvinov.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=8604&id_ktg=53071. Vyhledáno 28. 2. 2009.
- [5] MĚSTSKÝ ÚŘAD 2009: PPT prezentace poskytnutá městským úřadem. Autor: místostarosta M. Klika.
- [6] OSADNÍ VÝBOR 2009. Dostupné z http://www.litvinovjanov.websnadno.cz/Osadni_vybor_pro_Janov.html. Vyhledáno 17. 8. 2009.
- [7] SOCIÁLNÍ PAST 2009. Situační analýzu sociálně vyloučených lokalit na území města Litvínova se zaměřením na sídliště Janov. 2009. Socioklub. Praha, Litvínov. Dostupné na: www.socialni-zaclenovani.cz/...litvinov/.../15-situani-analyza-soc-vyl-lokalit-na-uzemi-msta-litvinova-se-zamenim-na-sidl-janov-asz-2009.
- [8] TOŠNER, M. et. al. 2010b: Průmysl sociálního vyloučení. *AntropoWebzin*, 1/2010.
- [9] VAŠÁT, P. 2010. Nástin mediálního diskursu o Janově: kriticko-diskursivní přístup. *AntropoWebzin*, 1/2010.

*Publikace textu v časopise *AntropoWebzin* byla podpořena v rámci studentské grantové soutěže ZČU, projekt číslo SGS–2010–019.